

ІІІ РОЗДІЛ. ІННОВАЦІЇ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ТА ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ

Олена Остапчук,

м. Кривий Ріг

УДК 378.147

СУБ'ЄКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ В ГУМАНІТАРНІЙ МОДЕЛІ ОСВІТИ

В статтє обоснован суб'єктивний фактор в педагогической деятельности. Раскрыта субъектная, субъективная, автономная, творческая основа профессиональной самореализации будущего учителя. Показано, что высшим уровнем профессиональной зрелости учителя является авторский уровень. Разграничены понятия «авторский», «новаторский», «акмеологический». Акцентировано на необходимости разработки будущим учителем авторской модели образовательного процесса.

Ключевые слова: педагогическая реальность, субъект, субъективность, автор, профессионально-творческая самореализация будущего учителя.

The subjective factor in pedagogical activity is characterized in the article. It is substantiated subjective, self-inclusive, creative foundation of professional self-realization of the teacher. It is shown that the highest level of professional maturity of the future teacher is the author's level. It is differentiated such concepts as "author's", "innovative", "acmeological". Attention is focused on the need for the future teacher to develop an author model of the educational process.

Key words: pedagogical reality, subject, subjectivity, author, professional and creative self-realization of the teacher.

Стратегія гуманізації та гуманітаризації суспільства й освіти стала поштовхом до перегляду філософських, методологічних, теоретичних основ ЗНЗ як інституту. Методологія гуманізму підкріплює ідею звільнення людини від усіх форм домінування або пригнічення, а також робить акцент на значущості людського начала в соціальних відносинах. У цьому контексті переосмислюються базові категорії, на яких засновано принципово нове бачення людини, її можливостей та спрямувань. З огляду на це, докорінних змін зазнають моделі навчання і виховання, способи взаємодії учасників освітнього процесу в напрямі розширення меж для творчої самореалізації.

Питання, пов'язані з педагогічною творчістю, професійно-творчою самореалізацією вчителя, на сучасному етапі перебувають в центрі уваги філософії освіти, психології, педагогіки. Педагогічну творчість учителя, його індивідуальність та особистість розглядають як визначальний чинник становлення гуманістично спрямованої особистості учня. Інші види творчості поступаються педагогічній за складністю через те, що її метою постає творення та самотворення особистості вихованця. Особистісна зрілість учня залежить від якості особистості того, хто на нього впливає (вчителя). Самореалізація стає сферою докладання індивідуально-творчих можливостей особистості. Отже, педагогічна творчість – це форма і спосіб самореалізації особистісних, психологічних, інтелектуальних сил і здібностей учителя.

Зауважимо, що педагогічна практика ще не готова до повноцінного врахування особистісного фактору в змісті, формах і методах навчання, управлінні педагогічними системами. Сьогодні суб'єктивне суттєво поступається за значущістю об'єктивному, не втрачають актуальності вимірювальні процедури, а управління освітніми системами залежить від чіткої функціональної визначеності, прогнозованості, завершеності.

Освітній процес розгортається на користь такої реальності, якою людина її сприймає у справжньому житті. Безпосередній досвід людини розглядають як більш повне відкриття сутності та окремих рис реальності, ніж пізнавальний досвід людини. На думку С. К'єркегора, для особи істинним є лише те, що вона особисто втілює у життя. Врахування суб'єктивного компонента разом з об'єктивним, а також надання йому певних переваг забезпечує представленість індивідуальності вчителя та учня в освітньому процесі. Це надає кожному право бути неповторними, розвивати внутрішній світ. На суб'єктивному рівні педагогічна дія набуває найбільшого особистісно перетворювального впливу, а отже досягає мети – становлення цілісної особистості учня та самореалізації власного потенціалу.

Якщо вважати аксіомою те, що педагогічна реальність володіє первісною цілісністю і повнотою, єдністю суб'єктивного та об'єктивного, то постає необхідність розв'язати ключову для педагогіки проблему: поєднання об'єктивної заданості педагогічної діяльності (процесу) та суб'єктивної наповненості; необхідність досягнення державних освітніх цілей і задоволення потреби вчителя у професійно-творчій самореалізації. Предмет дослідження: суб'єктивна основа професійно-творчої самореалізації вчителя. Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати місце (значущість) суб'єктивного компонента у професійній самореалізації учителя творчо-перетворювального рівня.

Ідеї, проголошені психологами-гуманістами та екзистенціалістами, допомагають зрозуміти сутність людського в людині, глибше дослідити природу особистості, її самосвідомість, прокладають шлях до джерел істинних переживань, прагнень, потреб тощо. Людина по новому розкривається як істота з усією повнотою життя, рішучістю та унікальним досвідом безпосереднього буття. «Бути людиною означає ставити питання про власне буття і жити під впливом відповідей на них» [21]. Формується запит стосовно розуміння особистісних аспектів людського життя на більш глибокому рівні, які П. Тилліх назвав онтологічною реальністю. Здійснюється пошук наукового поняття, яким можна було б визначити універсальне та сутнісне самоутвердження людського буття [там само].

На певній значущості суб'єктивного поряд з об'єктивним у професійно-педагогічній діяльності учителя наголошують сучасні прихильники гуманітарної моделі освіти В. Серіков, В. Слободчиков, А. Остапенко, П. Фрейре, І. Фрумін, О. Лобок та ін. Необхідно також згадати науковців, які тяжіють до гуманітарної психологічної традиції: В. Зінченко, К. Абульханова-Славська, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн та ін.

Так, В. Слободчиков вводить у цьому контексті поняття «суб'єктивна реальність» і пояснює, що вона стає природним оточенням індивіда, задає простір педагогічної дії. З такою реальністю працює вчитель на заняттях, а не з учнем як носієм і транслятором об'єктивних постулатів [19].

Зокрема В. Серіков і В. Анісімова, обґрунтовуючи цю позицію, використовують поняття «педагогічна реальність». Педагогічна реальність, що констатується учителем, – це власне продукт складного синтезу об'єктивно заданих нормативів педагогічної діяльності та суб'єктивного світу самого вчителя, що насамкінець реалізується в його педагогічній системі [17]. Суб'єктивність протистоїть не об'єктивності, а відчуженому існуванню в людині. Як таке відчужене буття (де втрачена особистісна опосередкованість) можна представити діяльність вчителя, який механічно реалізує заданий ззовні проект або зайнятого передачею «потрібної» інформації, але не прийнятої ним, не пережитої, не засвоєної сповна. Важко уявити, що учитель з такою «знеособленою» позицією може забезпечити особистісно-розвивальну освіту. В цій реальності одні й ті ж педагогічна мета та засоби не сприяють отриманню однакових результатів (навіть за умови навчання за «єдиними програмами» та в об'єктивно схожих ситуаціях). Така спрощена схема може залишатися дієвою лише під час досягнення досить «простих» навчальних цілей [2].

Науковець А. Остапенко визначає педагогічну реальність як процес становлення цілісної людини і все те, що на цей процес впливає. «Педагогічна реальність» – це більш загальне

поняття, що охоплює розмаїття досліджуваних педагогікою предметів, процесів, явищ, систем тощо як вже досліджених і описаних, так і ще не відкритих та не сконструйованих [14].

Так, І. Колеснікова розподіляє реальність на об'єктивну (знаходиться поза нами, навколо), суб'єктивну (живе в кожному, між нами, коли ми обмінюємося цінностями і смислами власних внутрішніх світів) і трансцендентальну (недоступна тому чи іншому суб'єкту допоки він не вийде за межі свого буття, на рівень духовних цінностей) [9].

У контексті педагогічної реальності можна говорити про розмаїтість її структури, що ґрунтується на педагогічній об'єктивній реальності, педагогічній суб'єктивній реальності та педагогічній трансцендентній реальності. На цьому засновані різні моделі (парадигми) освіти: технократична (цінність об'єктивної реальності), гуманітарна (цінність суб'єктивної реальності), парадигма традиції (цінність духовного) [13].

«Педагогічну реальність» І. Фрумін розподіляє на явну та неявну (приховану), хоча межа між ними є нечіткою та рухливою. Явну педагогічну реальність становлять виділені Н. Кузьміною компоненти педагогічної системи, а неявну – суб'єктивний і трансцендентальний компоненти [23].

Ймовірнісний характер педагогічної реальності, процесу і діяльності розкриває в своїх дослідженнях О. Лобок. Розробник ймовірнісної моделі навчального процесу наголошує на необхідності авторського самовираження та самореалізації кожного учасника освітнього процесу – учня та вчителя. Лише через власні роздуми, авторські тексти, формування позиції відбувається становлення соціально і духовно зрілої особистості. Тому передбачити, чітко спрогнозувати та жорстко змоделювати майбутню зустріч з вихованцями – неможливо [11].

Зокрема П. Фрейре наголошує з цього приводу на незавершеності педагогічної дії, розвитку, самореалізації тощо. Якщо в діяльнісному підході завершеність реалізується у формі наукової істини, то гуманітарний підхід визначає відкритість та незавершеність живої і неживої природи головною цінністю [22].

На думку І. Зязюна, зазначений контекст надзвичайно актуалізує дослідницьку дію майбутнього вчителя як спосіб його самовизначення в професії, набування власної позиції, самоосвіти, саморозвитку. Майбутній учитель не лише опановує педагогічну реальність, оволодіваючи системою професійних компетентностей зі спеціальності, а й усвідомлює себе суб'єктом професійної поведінки й дії, тобто формує власну професійну педагогічну позицію [8].

Порівнюючи два наукових погляди на виховання і розвиток (підтримувального та керованого), І. Бех підкреслює значущість природного прагнення до особистісного зростання. Науковець стверджує, що освіта завжди пов'язана з самовизначенням особистості. Вона постає постійним, важким і тернистим шляхом, що веде від повного підкорення чужій думці до самовизначення [4]. З огляду на це, учений вказує на необхідність визначення оптимальної програми самореалізації особистості, зважаючи на її генетичні та соціальні реалії.

Отже, педагогічна реальність – це ймовірнісна, об'єктивно-суб'єктивно-духовна реальність, що пізнається за допомогою інтелектуального, чуттєвого та рефлексивно-ціннісного осягнення дійсності. Тут зовнішнє (об'єктивне) засвоюється через внутрішнє (суб'єктивне), авторське та ціннісно-духовне, що формують смислове наповнення педагогічної дії.

Суб'єктивність сучасні науки про людину визначають як основу (джерело) професійної самореалізації та педагогічної творчості. Суб'єктивне в діяльності учителя – це уявлення про педагогічну реальність, ефект, «враження» від реальності, що міститься у кожного учителя внаслідок зіткнення з дійсністю, що не існує *a priori*, а твориться тут і зараз. Суб'єктивний складник знаходить вияв та розвивається через професійно-творче осягнення педагогічної реальності. Чим більш розвинена суб'єктивність учителя, тим більш авторським за своєю суттю стає процес його самореалізації, а педагогічний процес – особистісно спрямованим. Необхідно прояснити природу суб'єктивності. Такий аналіз надасть можливість визначити ті її компоненти, на основі яких стане можливою автономна ідентифікація та автономна дія учителя і постануть більш зрозумілими джерела та рушійні сили його творчої активності.

Понятійне осмислення феномену творчої самореалізації вчителя активізувало пошуки більш адекватного поняття, яким можна охопити розмаїття будь-яких проявів людського. Передусім увага дослідників прикута до категорій «суб'єкт» та «суб'єктний».

Поняття «суб'єкт» є фундаментальною онтологічною категорією психологічної та педагогічної науки. У контексті діяльнісного підходу «учитель – суб'єкт» мислиться як такий, що цілісно визначає та наповнює змістом компоненти педагогічної діяльності, самостійно визначає їхню доцільність та поєднання. «Суб'єкт пізнання» відіграє роль первісного, безумовного «ядра» розуму, завдяки чому стає можливим конструювання простору людського «Я» та об'єктивної картини світу. У трактуванні Л. Анциферової основна характеристика суб'єкта – це переживання людиною себе як суверенного джерела активності, здатного у певних межах цілеспрямовано здійснювати зміни оточуючого світу і себе [3]. Науковець Д. Леонтьєв вказує, що розвиток людини як суб'єкта, а також передбачає бути самоініційованим та саморегульованим [10].

Порівняльний аналіз дефініцій показав, що пошуки щодо уточнення суті цього терміну ще не завершено. Таку позицію підтверджує К. Абульханова-Славська: «Суб'єкт – не еталон і не межа вдосконалення... у такому розумінні полягає його людська специфіка та постійно відновлювана життєва задача. Суб'єкт – постійний рух до вдосконалення [1]. Труднощі операціоналізації цього поняття зумовлені тим, що «суб'єкт» є «багатоаспектним, узагальнювальним, об'єднуювальним. Від «людини» воно бере видове, від «особистості» – соціальне, від «індивіда» – унікальна цілісність. Однак у конкретному означенні – це завжди суб'єкт як реальний носій життя, діяльності, переживань, спілкування, педагогічної дії тощо». На відміну від таких понять, як «індивід» та «особистість», поняття «суб'єкт» відображає специфічну, функціональну якість людини, що виявляється у здібності до самодетермінації та саморозвитку. Триває дискусія стосовно того, чи вимірюється «суб'єктом» людська сутність і чи існує принципова відмінність між поняттями «суб'єкт», «суб'єктний», «суб'єктивний» [1].

Досягнення людиною рівня суб'єктності передбачає оволодіння нею комплексом родових психологічних здібностей (мислення, свідомості, бажань, волі, почуттів тощо) [5]. «Суб'єктивне» частіше співвідноситься зі своєрідністю, індивідуальними особливостями активності людини, яку вона виявляє в постановці та розв'язанні задач. Суб'єктність є центральним утворенням людської суб'єктивності, важливою, але все ж таки, часткою цілісного буття людини.

Розгорнута характеристика дефініцій «суб'єктивність» та «суб'єктність» представлена В. Слободчиковим і Є. Ісаєвим: «Суб'єктивність – базова категорія антропологічної психології, що визначає загальний принцип існування людської реальності; виявляє себе через здібність людини стати в практико-перетворювальну позицію до власної життєдіяльності та знаходить власне вище вираження в рефлексії» [18]. Суб'єктність, на думку авторів, є «соціальним, діяльнісно-перетворювальним способом буття людини» [там само].

Подібного розуміння дотримується В. Татенко, вважаючи, що під суб'єктивним може розумітися те, що задає якісну визначеність життя конкретного суб'єкта, належить та виробляється ним, виходить з нього та не протистоїть уявленню про об'єктивну реальність. Поняття «суб'єктивний» відображає передусім авторський характер активності людини як суб'єкта і розкривається у таких поняттях, як «вільний, самостійний, автономний, ініціативний, творчий, оригінальний, самобутній» [20].

Отже, суб'єктність відображає ставлення людини до себе у ролі діяча і позначає специфічність діяльнісно-перетворювальної активності суб'єкта (оригінальна постановка та розв'язання задач, визначення пріоритетних дій і вчинків, особистісне ставлення до розв'язуваних задач тощо). «Суб'єктивний» (особистісно-рефлексивний, «авторський») передбачає самовизначення позиції відносно світу, людей і себе, проявляється у способах інтерпретації дійсності.

Для ілюстрації окресленої різниці наведемо погляди О. Осницького щодо цього питання. Суб'єктність науковець визначає як цілісну характеристику активності людини, що

виявляється в діяльності, поведінці та спілкуванні. Розрізняючи поняття «суб'єктний» та «суб'єктивний», дослідник зазначає, що суб'єктивне представляє цілісну онтологічну характеристику буття людини, а поняття «суб'єктність» є змістовно-діяльнісною характеристикою активності, що підкреслює інтенціональність (спрямованість на певний предмет) суб'єкта. Отже, суб'єктність можуть розглядати як одну зі сторін суб'єктивності. Це означає, що категорія «суб'єкт» не охоплює змістовим наповненням прояви людської сутності. Таким чином, наявна ще одна важлива відмінність: якщо суб'єктивність – онтологічна характеристика буття людини і представляє певну властивість, то суб'єктність – це те, що набувається, формується та проявляється через діяльність, спілкування, самосвідомість [13].

Головна відмінність людської суб'єктності від суб'єктивності полягає в тому, що перший термін позначає особистісний потенціал людини до здійснення дії (готовність до дії), а другий – практичну реалізацію діяльнісного потенціалу, згідно з власними переконаннями, бажаннями, намірами, досвідом людини. Суб'єктність може існувати без суб'єктивності, якщо, наприклад, учитель використовує певний педагогічний інструмент (або їх комплекс у разі педагогічної технології) без його критичного осмислення або за рекомендацією «згори». Суб'єктивність може бути реалізована за умови наявності у нього суб'єктності.

Суб'єктивність виявляється в реалізації особистого оцінювання діяльності, системи, процесу, що формується на власних переконаннях. Учитель стає суб'єктивним, коли починає позиціонувати себе в педагогічній спільноті, орієнтуючись на внутрішні переконання, установки і задіюючи особистісну суб'єктність як діяльнісний ресурс [16].

Як вважає В. Зінченко, на рівні «суб'єкта діяльності» залишаються незадіяними значні особистісні ресурси. Діяльнісний підхід обмежує самореалізацію вчителя та учня вимогами до навчальної діяльності. Особистісні ресурси кожного суб'єкта пізнавального процесу скеровуються спільною метою дійти істини (отримати об'єктивне знання). Цінуються об'єктивність, істинність, вимірюваність, доведеність, а не суб'єктивна позиція учня та вчителя. Однак те, що відбувається як діяльність, здійснюється за причиново-наслідковою логікою і спрямоване на результат. В середині діяльності людина не вільна, оскільки «самість» належить діяльності як системі [7].

Проте становлення та самореалізація особистості, індивідуальності відбувається шляхом власних вчинків, тобто суб'єктивно засвоєних форм активності. Вчинок та вибір поєднуються не «ієрархією діяльностей», а цілісністю людського існування, смыслом життя. М. Бахтін вважає, що непрагматичність індивідуальних вчинків та дій стає показником подолання особистістю тотальної зумовленості її психічного життя зовнішніми впливами, і з об'єкта та пасивного учасника особистість стає суб'єктом та автором того, що відбувається (подій) [6]. За такого способу людина власними діями змінює ситуацію і виходить власні за межі. Необхідно визнати, що пріоритетом для сучасної освіти залишаються прагматичні інтереси та утилітарні установки (з погляду їх корисності, можливості слугувати засобами для досягнення будь-яких цілей). Тому, як зауважує В. Петровський, переважно ми маємо справу з «відблиском суб'єктності» у житті людини, ніж з нею самою [15].

Отже, «суб'єкт» у діяльнісному аспекті не може виступати як онтологічна категорія, за допомогою якої можна окреслити розмаїття суб'єктивних проявів учителя та учня. Ключовою умовою продуктивності особистісно зорієнтованого освітнього процесу постає суб'єктивність, оскільки у власному внутрішньому світі людина є більш щирою, в її межах здійснюється полілог власних бажань, саморозвиток та самореалізація [7]. Важливою передумовою творчої самореалізації вчителя слугує здібність щодо виокремлення професійного «Я» з оточуючої педагогічної дійсності, протиставлення себе в ролі суб'єкта об'єктам впливу та рефлексувати щодо власних дій, слів і думок, визначення рівня свого розвитку.

У теорії психології та педагогіки починає стверджуватися неklasичне розуміння категорії «суб'єкт». Як зазначає Ж. Дельоз, суб'єкт стає децентрованою активністю, яка «вислизає, чинить супротив і тікає від сталих, добре організованих інститутів». Нова якість суб'єкта в

онтологічній значущості сформувалася у вигляді поняття «автор», яким позначають вищий рівень суб'єктності та суб'єктивності людини. Поняття «автор» дає змогу не лише систематизувати різні уявлення про суб'єктивність, а й організувати їх навколо єдиного онтологічного «стрижня».

Поняття «автор» є дискусійною категорією психології та педагогіки. Переважно її розглядають разом з категорією «суб'єкт». В теорії психології та педагогіки поняття «автор», «авторська позиція» менш поширені, аніж «суб'єкт» та «суб'єктивність». Ці поняття змістовно наближені, тому іноді їх використовують як синоніми. Як вони співвідносяться? Очевидно, що «автор» власного життя – це завжди суб'єкт, але не кожен суб'єкт має відповідальну, авторську позицію. У практичній психології переведення людини в позицію «автор» є важливою частиною консультативної діяльності. Автор – це суб'єкт, який бере відповідальність за власні вчинки, дії, життя. Онтологічний статус «автор» зберігає високу суб'єктність (діяльність, активність, автономність, усвідомленість) і привносить суб'єктивне, власне бачення природи, суспільства і себе в ньому. Авторський рівень функціонування – це рівень, на якому реалізується суб'єктний (діяльнісний) і суб'єктивний (чуттєвий, ціннісний) потенціал людини.

Більш активно терміни «автор», «авторська» використовують у сфері практичної педагогіки стосовно новаторських доробок, дидактичних та методичних систем тощо. Будь-яку освітню установу, в основі діяльності якої містяться нетрадиційні підходи, ідеї, можна зарахувати до авторських педагогічних систем, назвати авторською школою. Такими впевнено можна вважати педагогічні системи Я. Коменського, К. Ушинського, Л. Толстого, А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Монтессорі, С. Френе, О. Лобка та багато інших систем класиків і сучасних педагогів-новаторів (учителів, керівників освітніх закладів).

Авторство є важливим там, де дії вчителя керуються свідомою метою сформувати власне бачення і задуми його втілення. Акт пізнання себе не є актом мислення, а актом вибору. Тому вибір не між альтернативними предметами, що є доступними раціо, пов'язано з темою «народження». Те, що належить вибору, пов'язане з тим, хто обирає. Тому відносно вибору можна сказати, що людина пов'язана з природою свого вибору, а зроблений вибір пов'язує світ і людину. «Автор» – знеособлений і проєктивний: проєкція себе як особистості у всьому, чим займається, постає ключовою характеристикою. Суб'єкт, який творить (створює) власну реальність, активно в ній представлений і впливає на її породження і зміни, є «автором».

Отже, «авторство» не тотожне поняттю «новаторство». Йдеться про створення принципово новою педагогічною (освітньою) продукцією, а про неперервне творче осягнення всіх і всього, що відбувається тут і зараз. «Автор» формує власний простір і визначає його властивості. Він володіє цим простором, адже у ньому реалізуються його задуми. Авторство як «ризом»: її важко викоринити, оскільки кожен її відрізок може давати і дає життя новому. Таким чином, авторство – це те, завдяки чому народжується та відтворюється справжня педагогічна дія (особистісно-перетворювальна). Авторство присутнє іманентно та виявляється у «проростанні» неповторного. Це об'єктивна закономірність, а не бажана якість, яка попередньо спроектована за допомогою відповідних педагогічних або психологічних засобів.

«Учитель – автор» та «учитель – новатор» є наближеними статусами за сутністю, за якими стоять схожі якості вчителя, але дещо різні пріоритети у педагогічній діяльності.

Новатором учитель стає за умови розроблення ним новітнього педагогічного продукту/продукції. У цьому контексті кожний учитель – новатор, який реалізується на рівні авторського осмислення педагогічних фактів, явищ, подій, реальності загалом.

Якщо зміцнюється особистісна стратегія розвитку освітніх систем, і здійснюються активні пошуки методологічних та методичних засобів її реалізації, то бути «новим» вже не так важливо. На передній план виступає вимога забезпечити умови для становлення особистісних конструктів учня та вчителя. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у системі «учитель – учень» виходить за межі предметного обговорення з вимогою об'єктивності висновків на рівень суб'єктивний, де цінністю освітнього процесу стає власне бачення, досвід, переконання,

почуття, змістове наповнення «Я-концепції», позитивне самоствавлення, мотивація самовдосконалення тощо. Головним особистісно перетворювальним інструментом постає суб'єктивний потенціал учителя, а не його академічна, дидактична, методична, психологічна, соціальна та іншого виду компетентність або новаторські здібності.

«Учитель-автор» народжується в діалозі з «учнем-автором», у взаємодії з авторською позицією учня як автономною особистістю. Ситуація діалогу, відкритості до принципово іншого світогляду, критичного осмислення інформації, досвіду та власних дій забезпечує сприятливі умови для формування кожним учасником освітнього процесу власної позиції, реалізації потенціалу суб'єктності та суб'єктивності. Для «вчителя-новатора» зіткнення суб'єктивних поглядів не є обов'язковою умовою (лише в разі особистісної зорієнтованості новітнього продукту/продукції).

Науковий інтерес становить співвідношення «авторського» та «акмеологічного» в діяльності вчителя. Авторський рівень, на відміну від акмеологічного, не означає вершину, вищий рівень педагогічної майстерності та результативності професійної діяльності. Він характеризує не рівень, а якість, тип, природу процесу самореалізації. У цьому контексті бути «автором» може студент – майбутній учитель, який самостійно визначає сенс, виробляє власне бачення будь-якого явища згідно з внутрішніми (власними) законами. Авторський рівень підкреслює персональну приналежність будь-якого педагогічного продукту/продукції конкретній особі, отже не обов'язково є новаторським, акмеологічним (найвищим, високої зрілості та якості). Акмеологічний рівень можливий на етапі високої професійної зрілості вчителя. Отже, за студентські роки можна формувати готовність рухатися до найвищого (акмеологічного) рівня педагогічної майстерності, а авторство можна реалізовувати на етапі професійної освіти.

Акмеологічний та новаторський рівні виокремлюються і вивчаються на основі ієрархічних процедурних теорій автономності.

Ієрархічний підхід дає змогу диференціювати різні рівні самореалізації від низько продуктивних форм (репродуктивних, адаптивних), до більш високих (системно-моделюючих), новаторських (з отриманням об'єктивно нового продукту/продукції) з максимальним наближенням до акмеологічного рівня. Більш оригінальний педагогічний продукт/продукцію вважають надійним критерієм вищого рівня професійно-творчої самореалізації вчителя, де йдеться про авторський характер самореалізації. Ознакою суб'єктності постає не ступінь новаторства, а глибина самовираження, культурний рівень авторської позиції учителя. Це є цінністю особистісно зорієнтованих процесів, оскільки через висловлення власної позиції, відбувається становлення цілісної, конгруентної особистості, досягнення нею високої зрілості. «Авторський» натомість означає сформованість суб'єктивного бачення вчителя, прояв особистісного у діяльності.

Самореалізація на авторській основі має тенденцію не підпадати під процедуру ієрархізації та тилогізації. Протистояти помилковій тенденції до всезагальної класифікації й упорядкування структур педагогічної діяльності та творчості можна через відмову від пошуку клішеподібних рис учителя, передбачаючи, що він володіє значно більшими властивостями. Поняття «авторський» виводить на рівень наукового дослідження онтологічну сутність самореалізації людини як іманентно властиву педагогічній діяльності вчителя. Таким чином, йдеться про встановлення нового рівня або типу професійної самореалізації, постає питання про розвиток самобутності особистості на всіх етапах професійного становлення.

Суб'єктивність учителя визначається його автономністю, здатністю формувати «автономне поле» діяльності та користуватися свободою професійного самовираження. Зокрема «автономія вчителя» в межах сучасної методології педагогіки залишається невизначеним явищем через принципову невизначеність у ньому поняття автономії. Зокрема А. Мартюшева зазначає, що сучасні концепції автономії концентруються не на віднайденні її сутності, а на процедурі здійснення (забезпечення) [12]. Складність проблеми полягає в непередбачуваності та певній незалежності учня як суб'єкта навчальної діяльності від намірів, поглядів,

позицій учителя, який також реалізує себе автономним, самодостатнім суб'єктом. Співвідношення автономності вчителя та учня – складне і містить ймовірнісний характер та виводить у площину взаємозалежності процесів самореалізації кожного з них. З огляду на це, необхідними є змістовні критерії автономії дій.

Індивідуальну автономність визначають на засадах якостей дії та процесу прийняття рішень, що є внутрішнім і особливим для кожного окремого діяча. Головною вимогою такого підходу постає особиста ідентифікація з цими бажаннями. Рішення можна вважати автономними в разі, якщо вони узгоджуються з власними довготерміновими планами [12].

Автономія – це певна незалежність суб'єкта, що забезпечує свободу вибору та прийняття рішень. У діяльності вчителя це є необхідною умовою ефективності з точки зору особистісного розвитку кожного учня і власного професійного розвитку. Професійна автономність – це базова професійна потреба вчителя, умова його адаптації до мінливого освітнього середовища, набуття мобільності, гнучкості, конкурентоспроможності за невизначеності освітніх орієнтирів. Її задоволення постає необхідною умовою формування педагогічної культури майбутнього вчителя і є складником його персоніфікації та професіоналізації.

Автономія як певна незалежність окреслює простір, де розгортається діалогічна взаємодія суб'єктів освітнього процесу. За межами автономії діалогічність стає неможливою, оскільки, рухаючись назустріч один одному, суб'єкти беруть початок з власного смислового поля, що є автономним. Тому ключовим положенням багатьох сучасних освітніх концепцій є діалогізм викладацької діяльності, що передбачає активну взаємодію з учнями, навчання їх критичному, самостійному мисленню та формування у них активної життєвої та громадянської позицій [12].

З урахуванням суб'єктності, суб'єктивності та автономії як складників професійної самореалізації вчителя змінюються зміст і технології професійно-педагогічної підготовки. Педагогічна освіта стає залежною від розуміння кожним майбутнім учителем власної місії в конструюванні цілісної педагогічної реальності. Передусім йдеться про значущість розуміння майбутнім учителем власних дій щодо перетворення інституціональних проєктів педагогічної діяльності (ззовні пропонованих цілей, змісту і технологій, критеріїв оцінювання якості освітнього процесу) на власну суб'єктивну «авторську» модель освітнього процесу з індивідуально осмисленими та переробленими цільовими, змістовими, процесуальними та критеріальними характеристиками, що адаптовані не лише до контингенту учнів, а й до власної суб'єктивної особистісно-професійної реальності. Актуальними є розробка і впровадження педагогічних засобів, які зберігають та розширюють автономність й незалежність учня та вчителя з метою формування кожним суб'єктом освітнього процесу власної позиції, вчинку, рішення тощо. Вчителям не потрібно очікувати на однозначні орієнтири, що були поширені в радянські часи.

Подальше вивчення проблеми професійно-творчої самореалізації вчителя передбачає: пошук методологічних орієнтирів розвитку суб'єктної регуляції як основи творчої самореалізації в професії, визначення критеріїв, які дають змогу вважати щось авторським внеском, якщо йдеться про педагогічну діяльність учителя; розробити інструменти, за допомогою яких здійснюється формування передумов автономної, авторської дії вчителя. Відповіді на ці питання можуть відкрити нові ресурси у вдосконаленні теорії та практики педагогічної освіти, що поступово переходить від традиційної (знаннєвої) до гуманітарної моделі навчання, виховання і розвитку цілісної особистості майбутнього вчителя.

Використані літературні джерела

1. Абульханова-Славская К. А. Психология и сознание личности. (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) [текст] / К. А. Абульханова-Славская // Избранные психологические труды. – М., 1999. – 224 с.

2. *Анисимова В. В.* Внутришкольное управление развитием авторских педагогических систем учителей [текст] : дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Виктория Викторовна Анисимова. – Волгоград, 1999. – 223 с.
3. *Анцыферова Л. И.* Психологическое содержание феномена «субъект» и грани субъектно-деятельностного подхода [Электронный ресурс] / Л. И. Анцыферова // Индивидуальный и групповой субъекты в изменяющемся обществе: Тезисы докладов к Международной научно-практической конференции. – М., 1999. – С. 17–19. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eyiAqHAA>. – Загл. с экрана.
4. *Бех І. Д.* Особистість: два наукових погляди на виховання та розвиток [Електронний ресурс] / І. Д. Бех // Психологія і особистість, 2013. – № 2. – С. 132–140. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2013_2_10. – Загл. с экрана.
5. *Биричева Е. В.* Субъект как несубстанциальное основание бытия: концепция «приспособления» [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Биричева Екатерина Вячеславовна. – Екатеринбург. – 2013. – Ресурс доступа: <http://elar.uurfu.ru/bitstream/10995/21375/1/urgu1280s.pdf>. – Загл. с экрана.
6. *Дьяконов Г. В.* Концепция диалога М. М. Бахтина как методология научно-гуманитарного мышления и мировоззрения [текст] / В. Г. Дьяконов // Феномен человека в психологических исследованиях и в социальной практике: материалы Междунар. конф. (Смоленск, 23–25 октября 2003). – Смоленск : Изд-во Смоленского государственного университета, 2003. – С.22–27.
7. *Зинченко В. П.* Психологические основы педагогики (Психолого-педагогические основы построения системы развивающего обучения Д. Б. Эльконина — В. В. Давыдова) : учеб. пособие / В. П. Зинченко. – М. : Гардарики, 2002. – 431 с. – Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/zpo/ZPO-001-.HTM>]. – Загл. с экрана.
8. *Зязюн І. А.* Проблема самовизначення вчителя у контексті педагогічної дії/ І. А. Зязюн // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали міжнар. наук.- практ. конф. (Житомир, 22–23 травня 2014 р.). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 8–20. – Ресурс доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/18221/1/%D0%97%D1%8F%D0%B7%D1%8E%D0%BD%20%D0%86.pdf>. – Загл. с экрана.
9. *Колесникова И. А.* Педагогическая драма неклассичности [текст] / И. А. Колесникова. – М. : Народное образование, 2004.
10. *Леонтьев Д. А.* Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности [текст] / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – С. 15–25. – Ресурс доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eykS7Ta8>. – Загл. с экрана.
11. *Лобок А.* Вероятностное образование [текст] / А. Лобок. – М. : Народное образование. – № 10.
12. *Мартюшева А.* Суб'єкт у філософсько-освітньому дискурсі [текст] / А. Мартюшева // Філософія освіти. – 2013. – № 2 (13).
13. *Осницкий А. К.* Проблемы исследования субъектной активности / А. К. Осницкий // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 5–19. – Ресурс доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eymVSJ1M>. – Загл. с экрана.
14. *Остапенко А. А.* Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии [текст] / А. А. Остапенко. – М. : Народное образование ; НИИ школьных технологий, 2005. – 384 с.
15. *Петровский В. А.* Личность в психологии: парадигма субъектности [текст] / В. А. Петровский. – Ростов-н/Д, 1996.
16. *Сериков В. В.* Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999.
17. *Анисимова В., Сериков В. В.* Проектирование педагогической деятельности: объективные и субъективные основания [Электронный ресурс] / В. В. Анисимова, В. В. Сериков // Вестник ОГУ. – 2004. – № 2. – Ресурс доступа: http://vestnik.osu.ru/2004_2/11.pdf. – Загл. с экрана.

18. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности [текст] : учеб. пособие для вузов / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995.

19. Слободчиков В. И. Развитие субъективной реальности в онтогенезе (психологические основы проектирования образования) [текст] : дис. ... д-ра психол. наук / В. И. Слободчиков. – М., 1994.

20. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении [текст] : монография / В. А. Татенко. – Київ : Просвіта, 1996. – 404 с.

21. Тиллих П. Систематическая теология [текст] / пер. с англ. Т. П. Лифинцевой; П. Тиллих. – Т. 1–2. – М. – СПб., 2000.

22. Фрейд П. Педагогіка свободи: етика, демократія і громадянська мужність [текст] / П. Фрейд. – Київ : КМ Академія, 2004. – 124 с.

23. Фрумін І. Д. Учение как ресурс [Электронный ресурс] / И. Д. Фрумін // Педагогіка розвитку: соотношение учения и обучения: материалы научно-практической конференции. – Красноярск. – 2000. – Ресурс доступа: http://conf.unsvers.krasu.ru/arch_books.html. – Загл. с экрана.

Bibliography

1. Abulkhanova-Slavskaja K. A. Psykholohiya y soznanye lychnosti. (Problemy metodolohyy, teoryy y yssledovaniya realnoi lychnosti) [tekst] / K. A. Abulkhanova-Slavskaja // Yzbrannye psykholohycheskye trudy. – M., 1999. – 224 s.

2. Anysymova V. V. Vnutryshkolnoe upravlenye razvytyem avtorskykh pedahohycheskykh system uchytel'ei [tekst] : dyss. ...kand. ped. nauk: 13.00.01 / Vykto'rya Vykto'rovna Anysymova. – Vol'ho'hrad, 1999. – 223 s.

3. Antsyferova L. Y. Psykholohycheskoe sodержanye fenomena «subekt» y hrany subektno-deiatel'nostnoho podkhoda [Elektronnyi resurs] / L. Y. Antsyferova // Yndyvydualnyi y hrup'povoi subekty v yzmeniaiushchemsia obshchestve: Tezysy dokladov k Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy. – M., 1999. – S. 17–19. – Rezhym dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eyiAqHAA>. – Zahl. s ekrana.

4. Bekh I. D. Osobystist: dva naukovykh pohliady na vykhovannia ta rozvytok [Elektronnyi resurs] / I. D. Bekh // Psykholohiia i osobystist, 2013. – № 2. – S. 132–140. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2013_2_10. – Zahl. s ekrana.

5. Byrycheva E. V. Subekt kak nesubstantsyalnoe osnovanye bytyia: kontseptsyia «prysposoblennia» [Elektronnyi resurs] : avto'ref. dys. ... kand. fylos. nauk: 09.00.01 / Byrycheva Ekateryna Viacheslavovna. – Ekaterynburh. – 2013. – Resurs dostupa: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/21375/1/urgu1280s.pdf>. – Zahl. s ekrana.

6. Diakonov H. V. Kontseptsyia dyaloha M. M. Bakhtyna kak metodolohiya nauchno-humanytarnoho myshleniya y myrovozzreniya [tekst] / V. H. Diakonov // Fenomen cheloveka v psykholohycheskykh yssledovaniyakh y v sotsyalnoi praktyke: materialy Mezhdunar. konf. (Smolensk, 23–25 oktiab'ria 2003). – Smolensk : Yzd-vo Smolenskoho hosunyversyteta, 2003. – S.22–27.

7. Zynchenko V. P. Psykholohycheskye osnovy pedahohyky (Psykhologo-pedahohycheskye osnovy postroeniya systemy razvyvaiushcheho obucheniya D. B. Elkonyna — V. V. Davydova) : ucheb. posoby'e / V. P. Zynchenko. – M. : Hardaryky, 2002. – 431 s. – Rezhym dostupa: <http://psychlib.ru/mgppu/zpo/ZPO-001-.HTM>. – Zahl. s ekrana.

8. Ziazun I. A. Problema samovyznachennia vchytelia u konteksti pedahohichnoi dii/ I. A. Ziazun // Innovatsiini pidkhody do vykhovannia studentskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: materialy mizhnar. nauk.- prakt. konf. (Zhytomyr, 22–23 travnia 2014 r.). – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014. – S. 8–20. – Resurs dostupu: <http://eprints.zu.edu.ua/18221/1/%D0%97%D1%8F%D0%B7%D1%8E%D0%BD%20%D0%86.pdf>. – Zahl. s ekrana.

9. Kolesnykova Y. A. Pedahohycheskaia drama neklassychnosti [tekst] / Y. A. Kolesnykova. – M. : Narodnoe obrazovanye, 2004.

10. *Leontev D. A.* Psykholohyia svobody: k postanovke problemy samodeternynatsyy lychnosty [tekst] / D. A. Leontev // Psykholohycheskyi zhurnal. – 2000. – T. 21. – S. 15–25. – Resurs dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eykS7Ta8>. – Zahl. s ekrana.
11. *Lobok A.* Veroiatnostnoe obrazovanye [tekst] / A. Lobok. – M. : Narodnoe obrazovanye. – № 10.
12. *Martiusheva A.* Sub'yekt u filosofsko-osvitnomu dyskursi [tekst] / A. Martiusheva // Filosofiia osvity. – 2013. – № 2 (13).
13. *Osnytskyi A. K.* Problemy yssledovanyia subektnoi aktyvnosty / A. K. Osnytskyi // Voprosy psykholohyy. – 1996. – № 1. – S. 5–19. – Resurs dostupa: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponimanie-subekta-i-subektnosti-v-sovremennoy-psihologii#ixzz4eymVSJ1M>. – Zahl. s ekrana.
14. *Ostapenko A. A.* Modelyrovanye mnohomernoi pedahohycheskoi realnosty: teoriya y tekhnolohyy [tekst] / A. A. Ostapenko. – M. : Narodnoe obrazovanye ; NYU shkolykh tekhnolohyi, 2005. – 384 s.
15. *Petrovskiy V. A.* Lychnost v psykholohyy: paradyhma subektnosty [tekst] / V. A. Petrovskiy. – Rostov-n/D, 1996.
16. *Serykov V. V.* Obrazovanye y lychnost. Teoriya y praktyka proektyrovanyia pedahohycheskykh system / V. V. Serykov. – M. : Lohos, 1999.
17. *Anysymova V., Serykov V. V.* Proektyrovanye pedahohycheskoi deiatelnosty: obekyvnye y subektyvnye osnovanyia [Elektronnyi resurs] / V. V. Anysymova, V. V. Serykov // Vestnyk OHU. – 2004. – № 2. – Resurs dostupa: http://vestnik.osu.ru/2004_2/11.pdf. – Zahl. s ekrana.
18. *Slobodchikov V. Y., Ysaev E. Y.* Osnovy psykholohycheskoi antropolohyy. Psykholohyia cheloveka: Vvedeniye v psykholohiyu subektyvnosty [tekst] : ucheb. posobyie dlia vuzov / V. Y. Slobodchikov, E. Y. Ysaev. – M. : Shkola-Press, 1995.
19. *Slobodchikov V. Y.* Razvytye subektyvnoi realnosty v ontogeneze (psykholohycheskye osnovy proektyrovanyia obrazovanyia) [tekst] : dys. ... d-ra psykhol. nauk / V. Y. Slobodchikov. – M., 1994.
20. *Tatenko V. A.* Psykholohyia v subektnom yzmerenyy [tekst] : monohrafyia / V. A. Tatenko. – Kyiv : Prosvyta, 1996. – 404 s.
21. *Tyllykh P.* Systematycheskaia teolohyia [tekst] / per. s anhl. T. P. Lyfytsevoi; P. Tyllykh. – T. 1–2. – M. – SPb., 2000.
22. *Freire P.* Pedahohika svobody: etyka, demokratiia i hromadianska muzhnist [tekst] / P. Freire. – Kyiv : KM Akademiia, 2004. – 124 s.
23. *Frumyn Y. D.* Uchenye kak resurs [Elektronnyi resurs] / Y. D. Frumyn // Pedahohyka razvyttyia: sootnosheniye uchenyia y obucheniya: materyaly nauchno-praktycheskoi konferentsyy. – Krasnoiarsk. – 2000. – Resurs dostupa: http://conf.unsvers.krasu.ru/arch_books.html. – Zahl. s ekrana.